

Acsády Judit

Magyar Tudományos Akadémia, Szociológia Intézet

„Beszéljen a szívünk!”¹

Háborúellenes hangok a hazai és a nemzetközi nőmozgalomban az I. világháború idején²

A nőmozgalmak történetével foglalkozó szakirodalom feltárta, hogy az I. világháború Európa-szerte megosztotta a nőmozgalmakat. Több szervezet hazafias kötelességének érezte, hogy támogassa a háborút, és a női jogok elé helyezte hazája megvédésének kérdését. A brit szüfrazsettek egy része például lelkesen állt a katonai szolgálatba a fronton, vagy részt vállalt a hátszágban a hadi ipari termelésben. A progresszív nőszervezetek közül azonban voltak, amelyek más utat választottak, és nyíltan elleneztek a fegyveres harcot és az erőszakot. Kevesebb figyelem fordult azonban a kutatásokban eddig arra, hogy az 1904-ben Budapesten alapított Feministák Egyesülete a háború kezdetétől fogva pacifista álláspontra helyezkedett, és ellenezte a háborút. Az Egyesület lapjában, az 1914-től *A Nő* címmel kiadott folyóiratban rendszeresen háborúellenes írásokat közöltek. Írásaik a hazai média főáramától, az általános háború-párti propagandától, a hazafias lelkesítéstől és a harcban a Monarchiával szemben álló nemzetek elleni gyűlöletkeltéstől eltérő álláspontot fogalmaztak meg. A konfliktusok békés rendezését, és az országok, nemzetek közötti arbitrációt valamint az ellenséges sztereotípiák megszüntetésének fontosságát hirdették. A tanulmány ezt a háborúellenes diskurzust tárja fel, helyezi kontextusba, továbbá korabeli archív dokumentumok alapján rekonstruálja azokat a tevékenységeket, amelyekkel a Feministák Egyesülete hozzájárult a háború okozta szenvedések enyhítésére, így például hadiözvegyek és árvák támogatása, valamint női munkaközvetítő iroda működtetése a háborúban egyedül maradt nők elhelyezkedésének megsegítésére. A tanulmány továbbá feltárja azokat a szálakat, amelyeken keresztül az egyesület kapcsolódott a nők nemzetközi

¹ Az idézet Schwimmer Rózsa 1915-ben elhangzott beszédéből származik, később részletesebben szerepel a tanulmányban.

² A tanulmány az "In a Different Voice: Responses of Hungarian Feminism to the First World War" című írás átdolgozott, újabb kutatási eredményeket tartalmazó, magyar nyelvű változata (In Alison S Fell, Ingrid Sharp (eds) *The Women's Movement in Wartime. International Perspectives. 1914-1919*. London: Palgrave Macmillan, 2007, 105-123).

békemozgalmaihoz. Schwimmer Rózsa az egyesületének alapító tagja, pacifista aktivistaként vált ismertté világszerte. A háborút követően a nemzetközi szervezetekhez csatlakozva a hazai feministák kritikai álláspontot fogalmaztak meg a Trianoni békeszerződéssel kapcsolatban, amely kifejezte, hogy a békeszerződés sajnos újabb konfliktusok forrásává válik, mert a vesztesek súlyos büntetésével a népek önrendelkezésének elvét nem tartotta tiszteletben, valamint nem mérlegelt olyan szempontokat, amelyek a politikai és gazdasági érdekeket méltányosabban figyelembe vették volna. A tanulmány végül kitér azokra a kevésbé ismert kezdeményezésekre, és javaslatokra, amelyeket a felmerülő konfliktusok békés megoldására tettek a korabeli feministák, megelőlegezve és hozzájárulva későbbi nemzetközi szervezetek által is elfogadott dekrétumokhoz.

Bevezetés

„Azonnali, rögtönös békét kívánnak és követelnek az asszonyok, ennek jegyében mindenre képesek — ennek hiányában a teljes kétségbeesés, elkeseredés, erkölcsi süllyedés fogja nyomon követni a ma még csak anyagi, testi leromlást.” — hangzott el 1917 augusztus 11-én Nyíregyházán, ahol a budapesti székhelyű Feministák Egyesülete rendkívüli értekezletet tartott. Az Egyesület helyi tagságán kívül jelen voltak a hadbavonult férfiak feleségei, édesanyjai, hozzátartozói. A gyűlésen szóvá tették, hogy a hadisegély alacsony és nem követi az élelmiszerek drágulását. Továbbá felmerült, hogy élelmen kívül a helyi lakosságnak szüksége van egyéb segélyekre: ruhára, cipőre, tüzelőre, tankönyvekre, valamint orvosi ellátás és gyógyszer térítésére. Felvetették a résztvevők azt is, hogy a helyi hatóságok gorbábok a nőszervezet tagjaival és a helybeli asszonyokkal. Az egybegyűltek kifejezték azon igényüket, hogy mivel a hadbavonult férfiak helyett a nők veszik ki részüket a feladatok ellátásából, ezért a helyi döntésekbe is be kellene vonni őket. A jelenlevők egyhangúlag követelték a háború befejezését. Az ülés jegyzőkönyvét több százan írták alá.³

A nők háború elleni tiltakozása az I. világháború idején nem korlátozódott azonban helyi kezdeményezésekre. Épp 100 évvel ezelőtt, 1915-ben Hágában egy háborúellenes rendezvényen, a ‘Nők Nemzetközi Béke Konferenciáján’ (International Women’s Peace Congress) a küldöttek létrehozták a Nők Állandó Béke Bizottságát, (International Committee of Women for Permanent Peace). A szervezet Zürichben 1919-ben tartott második konferenciáját, ahol felvette a ‘Nők Nemzetközi Békeligája’ (Women’s International League for Peace and Freedom, WILPF) nevet, és azóta is működik a világ mintán pontján létrehozott helyi csoportjaival. Bár a szervezetet elsősorban a választójogért küzdő testületekbe tömörült feministák hozták létre, ez mégsem jelentette azt, hogy a szüfrassetek

³ MNL Feministák Egyesülete P999, 1d/2t, 129.

egyhangú álláspontot képviseltek volna 1914 után a háború, és a nők háborúban való részvételének kérdésében. A nemzetközi szervezetek munkáját és álláspontjainak egy részét az utóbbi időben egyre inkább feltárta a szakirodalom, (Sharp 2015) a helyi kezdeményezésekre azonban még viszonylag kevesebb figyelem fordult. A nemzetközi szervezetek helyi csoportjai háború alatti tevékenységének vizsgálata tehát a nőmozgalmak eddig kevésbé ismert oldalát mutatja meg.

A nőszervezetek nem voltak egységesek Európában a háború kérdésében (Kuhlmann 2007) az eltérő álláspontokat képviselők között gyakran még a kapcsolat is megszakadt a háború idejére. A feministák nemzetközi szervezetei azonban (pl. IWSA, WILPF) komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy még a háborúban egymással szemben álló országok képviselői is kitartsanak egymás mellett, a női szolidaritás jegyében közösen léphessenek fel a fegyveres konfliktusok megszüntetése és a békés rendezés érdekében.

A háborúban résztvevő országok hivatalos sajtója és propaganda mechanizmusa azt a képet igyekezett kelteni, hogy a lakosság egyöntetűen támogatja a háborút. A közvélemény befolyásolására mindent elkövettek, hogy erősödjön a militarizmus, a fegyverkezés és hadviselés jelentősége a mindennapok kulturájában, létrejőjön egyfajta 'kulturális felfegyverkezés', amelynek jelentős részét képezte a szembenálló hadviselő fél elleni ellenséges indulatok keltése és éltetése. A hazai feminista sajtó Európában is különleges szint képviselve határozott, háborúellenes, és feminista filozófiai alapokon álló pacifista nézetet képviselt elsősorban *A Nő* című lap hasábjain — egyensúlyozva a cenzúra mérlegén, a még közölhető és a visszautasított tartalmakkal.

1914 szeptemberében, alig három évvel a fent idézett nyíregyházi deklaráció elhangzása előtt a magyar napilapok lelkes, hadbavonuló férfiak fotóit közzétek címlapjaikon, amint virággal feldíszített vagonokba szállnak be, hátrahagyott szeretteiknek integetve. A képeken mindenki lelkes volt, hittek abban, hogy igazságos cél érdekében szálltak harcba, és az ellenség legyőzése után még a tél beállta előtt visszatérnek. A mozgósításról közölt tudósítások, mint ahogy például az egyik legolvasottabb hetilap, az *Új Idők*⁴ tudósításai is, kerülték azon zavaró részletek közlését, amely megingathatta az olvasó hitét a háború dicsőséges és igazságos mivoltában. A központilag ellenőrzött sajtó

⁴ Az *Új Idők* 1895-ben alapított konzervatív, képes szépirodalmi hetilap. Rendkívül népszerű volt a nőolvasók körében. Közölt publicisztikai írásokat és divatcikkeket is, háztartási tanácsokat adott, és jelentős levelezési rovata is volt lelki, szerelmi és hétköznapi ügyekben. A nőemancipáció szempontjából egymással ellentétes nézeteket is bemutatott, a tradicionális szempontot épp úgy, mint az új/modern női típusokat.

ekkor elsősorban hazafias érzelmek közlésére szolgált,⁵ és a háború négy éve alatt folyamatosan igyekezett fenntartani a katonai események hősiességének látszatát. Hogyan jelenhettek meg vajon ennek a képnek ellentmondó sajtótermékek, mint például a Feministák Egyesületének *A Nő* című lapja, amely nyíltan és egyértelműen visszautasított a a háborút, beszámolt annak borzalmairól, és romboló hatásairól a háterszágban is?

Cenzúra

1914-ig a sajtó működését az alkotmány szabályozta, a sajtóról szóló 1848-as alaptörvény alapján, amely kimondta a teljes sajtószabadságot és eltörölte a cenzúrát. A szabadságharc bukása után császári manifesztummal hatályon kívül helyezték, majd rendeletekkel helyettesítették” (Rákóczy 18), A kiegyezés utáni módosításokkal (§456) álszent helyzetet teremtettek. Egyfelől a sajtószabadságot biztosító alkotmányos állam mezében tetszelegtek, másfelől azonban különböző szankciókat léptettek életbe a sajtó útján elkövetett bűncselekményekért. Egyes paragrafusokat kifejezetten politikai sajtóvétség esetén alkalmazták. Elzárással volt büntethető a hadseregről való információ közlése, a hűtlenség, a lázadás. Gyakorlatilag cenzúrázhatták az elhangzott szövegeket, plakátokat, képeket, sajtótermékeket, ha azok a fennálló rend, a törvény ellen izgattak. Háború esetére kivételes intézkedés kimondta, hogy a sajtótermékeket megjelenés után, szétküldés előtt be kell mutatni, így tovább erősíthették a sajtó ellenőrzését (§63). A sajtótermékek szétküldését megtilthatták (Rákóczy 19). 1914 júliusában megalakul a Hadi Felügyelő Bizottság Sajtóalbizottsága, amelynek feladata volt „minden az állam és a fennálló rend ellen izgató” közlemény megjelenésének meggátolása. A Bizottság rendeletére a lapok a háborúról csak központilag kapott híreket közölhettek (cenzúrázták a posta és a távírda híreit, így a híreket a sajtó eleve szűrve kapta), az időszaki kiadványok pedig betilthatóak voltak a megjelenés előtt és után egyaránt. Továbbá szabályozták a hírlapok anonim levelezését, elsősorban az ún. frontkatona leveleket, és ellenőrizték a piaci árakról közölt híreket is. A szigorú ellenőrzés a háború párti propaganda zavartalan jelenlétét volt hivatott szolgálni. A hatóságok igyekeztek elkerülni, hogy a háterszágban pánik törjön ki, és minden erejükkel azon voltak, hogy a háborút dicsőséges mivoltában állítsák be a közvélemény előtt. A kritikus hangokat nem tolerálták, és hazafiatlannak minősítették.

A Feministák Egyesületének pacifista írásokat közlő *A Nő* című folyóirata sem kerülhette el a cenzúrát ebben az időszakban. A szerkesztők

⁵ Erről a szemponttról ld. még Kérchy Anna elemzését a *Magyar Lányok* c. hetilapról az I. világháború alatti időszakban (Kérchy 2015, 85).

igyekeztek módot találni arra, hogy megkerüljék a hatóságokat, és — bár kis példányszámban és kizárólag előfizetőknek terjesztve — megjelentethessék a lapot a háború ideje alatt. A terjesztést tehát maga az Egyesület intézte, így kevesebb lehetőséget kínáltak a hatóságok számára, hogy leállíthassák a folyóiratot. Az egyesületi tagoknak maguk postázták a lapot, aktivistáik utcai árusítással terjesztették, valamint kivonultak vele különböző rendezvényekre.

A *Nő* 1914-ben jelent meg először, a korábban *Nő és társadalom* című, 1907-ben alapított feminista folyóirat megújult változataként. Kiadójuk a Feministák Egyesülete és a Nőtisztviselők Országos Szövetsége volt. Eleinte kéthetente jelent meg, a háború kitörését követően pedig több kevesebb rendszerességgel, havonta. A háborút követően voltak olyan évek, amikor a lap mindössze egy-két alkalommal jelent meg. 1924-ben és 1925-ben egyáltalán nem jelenhetett meg, 1927 után pedig megszűnt. Szerkesztői között volt Schwimmer Rózsa, Pogány Paula, Gróf Teleki Sándorné, később Máday Margit, Glücklich Vilma és Vámbéry Melanie.

Háború ellenesség, nemzetközi feminizmus és pacifizmus a háború alatt

Értelmiségi körök és maguk a pacifisták is megosztottak voltak abban, hogy mit is jelent az igazságos (honvédő) háború. Sokan hangoztatták, hogy a háború egyenesen a haladást szolgálja, és a konfliktus mindkét oldalán voltak olyan hangok, amelyek szerint a háború elkerülhetetlen volt (Székely 57). A háborút viselő országokban alig néhány politikus és közéleti ember fejezte ki nyíltan háború ellenes nézeteit.

Hazánkban az irodalmi életben akadtak háborúellenes hangok. A kibontakozó háborúellenes irodalmi front fő vonalát Ady Endre és Babits Mihály jelentős versei mellett a modern polgári irodalom, elsősorban a *Nyugat* köré tömörült írók tiltakozó megszólalása alkotta (többek között Kosztolányi Dezső, Kaffka Margit, Karinthy Ferenc, Ambrus Zoltán). Emellett a háborúval szembeni álláspontot jelenítették meg a következő szerzők: Szász Menyhért (*Ének a néma mankókról* című verseskötet), Tersánszky Józsi Jenő (*Vízöntülésre drága* című kisregény) továbbá; Krúdy Gyula, Nagy Lajos, Móra Ferenc, Szabó Dezső, Gellért Oszkár, Barta Lajos, Bölöni György, Lányi Sarolta, Dutka Ákos és mások.

A *Huszádik Század*⁶ körül csoportosuló, valamint a polgári radikálisok közül voltak, akik pacifista nézeteket vallottak, és a háborúval szemben

⁶ A *Huszádik Század* a hazai szociológia első folyóirata volt. 1900–1919 jelent meg. 1901-től kezdve a [Társadalomtudományi Társaság](#) adta ki. Szerkesztői: [Gratz Gusztáv](#) (1900–1903), [Kégl János](#) és [Somló Bódog](#) (1903–1906), 1906-tól megszűnéséig [Jászi Oszkár](#).

kritikus hangot szólaltattak meg. Nézeteik gyakran inkább elméleti pacifizmusban nyilvánultak meg (Mérei 45). A pacifista körök általában informális módon, például kávéházakban, vagy magánlakásokban találkoztak. Ezek a körök helyenként érintkeztek a magyarországi szabadkőművesekkel. A Szociáldemokrata Párt a háború alatt sztrájkokat szervezett a szegényes élelmiszer ellátás és a magas árak miatt. A militarizmussal szemben ők is kritikus nézeteket vallottak (Nevelő 118, 120). 1915-ben a magyarországi szociáldemokraták nemzetközi békeszervezetekkel kíséreltek meg kapcsolatot felvenni, de ezek a kezdeményezések gyengék maradtak. 1916-ban kiadtak egy manifesztumot, amely a *Szocializmus* című lapban jelent meg (Nevelő 136, 137). A szociáldemokraták ezt követően azonban a hatóságoktól tartva (hiszen háború ellenes propaganda terjesztésével vádolták őket) nem publikáltak háború ellenes irodalmat, illetve nyíltan nem léptek fel a háború ellen. A legmarkánsabb háborúellenes hangot Magyarországon minden valószínűség szerint a feminista szervezetek hallatták (Galántai 205, 206).

Ha a többi háborút viselő ország nőszervezeteinek reakcióit nézzük, vegyes képet találunk. Angliában a feministák egy része nem ítélte el a hadüzenetet, sokan épp a patriotizmusra hivatkozva (Giesswien 198). Németországban a békeaktivisták egy része kijelentette, hogy egyetért a háborúval, amelyet a haza megvédéseként értelmeztek. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az ország megvédése nem pusztán jog, hanem morális kötelesség. A harcban álló nemzetek korábban pacifista szervezetei közül is jónéhány humanitárius tevékenységre váltott a háború éve alatt korábbi, nyílt háborúellenes álláspontjuk helyett (Székely 58). A szüfrazsett szervezetekből kinőtt nőcsoportok fellépése markáns különbséget jelentett mindezekkel szemben, hiszen ezek egyhangúlag ítélték el a háborút több országban is.⁷

A Nemzetközi Nőtanács (IWC) 1914-ben Rómában tartott konferenciáján már megjelentek azok a hangok, amelyek felhívták a figyelmet a közelgő háborús fenyegetésre. A kongresszusról szóló riportok beszámoltak arról, hogy a delegációk legaktívabbja épp a magyar küldöttség volt, Glücklich Vilma vezetésével.⁸

Rómában a résztvevők megegyeztek abban, hogy felszólítják az anyákat minden országban, hogy ne vegyenek játékfegyvereket és háborús játékokat gyerekeiknek. Továbbá megfogalmazták azt is, hogy a történelemkönyveket olyan szellemben kellene átírni, hogy azok a más nemzetek, eltérő kultúrák és társadalmak iránti tiszteletre, és elfogadásra tanítsanak.

⁷ A szüfrazsett pacifista kezdeményezéseinek, háború alatti tevékenységeinek feltárásában jelentős kutatók: Ingrid Sharp, Erika Kuhlman és Joanna Shearer.

⁸ *A Nő* 1, 1914:199.

Fél évvel a háború kitörése után, 1915 tavaszán két békekonferenciát is tartottak Hágában. Az első konferenciát — amely április 7–10. között zajlott — holland béke aktivisták szervezték. Résztevői különféle nemzetközi pacifista szervezetek voltak. A kongresszus elfogadott egy ún. minimálprogramot, amely kimondta, hogy:

- el kell utasítani más országok területének annektálását,
- az államnak garantálnia kell a kisebbségek jogait,
- állandó béke bizottságokat kell alakítani,
- korlátozni kell a háborús készültséget és a fegyverkezést.

A határozat ellenére a kongresszust nem tartották erőteljesnek és hatékonynak.

A második rendezvényre, Nők Nemzetközi Béke Konferenciája címmel (International Women's Peace Congress), április 28. és május 1. között került sor. Ezen a kongresszuson 1200 küldött jelenlétével alakult meg a máig is működő szervezet, a Nők Nemzetközi Békeligája (Women's International League for Peace and Freedom, WILPF), annak érdekében, hogy tanulmányozzák, a nyilvánosság előtt ismertté tegyék és megszüntessék a háború kirobbanásának okait, és enyhítsék a háborús károkat. Hasonlóan az előző kongresszushoz, ezen is elfogadtak egy határozatot, amely az alábbi két elven alapult:

1. Egy területet sem szabad erőszakosan annektálni, az adott terület férfi és női lakosainak beleszólása nélkül.
2. Minden nemzetet megillet az autonómiához és demokratikus parlamenthez való jog. A nemzetközi kapcsolatokat, a külpolitikát demokratikus intézményeknek kell felügyelniük.⁹

Határozatukat eljuttatták a háborút viselő országok vezetéséhez.

Később a háborút követő béketárgyalások kapcsán a WILPF a wilsoni elveket támogatta, amely garantálhatta volna a későbbi fegyveres konfliktusok elkerülését, és amely elismerte volna a nemzeti önrendelkezést. A Feministák Egyesületének folyóirata, *A Nő* 1918. őszi számának címlapján közölték a wilsoni pontokat. A későbbiekben több helyen is kifejtették és következetesen képviselték, hogy nem tartják igazságosnak a Trianoni béke pontjait, és úgy vélték, hogy ez a szerződés sok érdeket sért, nem veszi figyelembe a helyi lakosság etnikai összetételét, így újabb konfliktusok forrása lesz. Ugyanakkor mindvégig hangsúlyozták, hogy a felmerülő konfliktusokat békés úton kell

⁹ A határozat pontjait közölte az *A Nő* c. folyóirat az 1915 júniusi számában. 73-75. A határozat pontjait közli a WILPF-ről írott tanulmányában Erika Kuhlman (2007).

megoldani, a népek önrendelkezési jogának elismerése alapján. A békekötés alapjául szolgáló feltételek, az újonnan húzott országhatárok átértékelését csakis a fegyverkezés megszüntetése, a leszerelés, a nemzetiségi kisebbségek védelme, és a kereskedelmi jogok szabadságának tiszteletben tartása mellett tartották elképzelhetőnek. Ezek az elvek megegyeztek az 1920-ban megalapított Népszövetség (League of Nations) elveivel. A nőszervezetek konkrét javaslatokat is megfogalmaztak és képviselték ezt az álláspontot a legkülönbözőbb nemzetközi fórumokon.

A legnevesebb női választójogi szervezet, a Nemzetközi Szüfrazsett Szövetség (IWSA) tevékenységét korlátozták a háború alatt, és a küldöttek az 1913-as, Budapesten megrendezett kongresszus után hasonló módon egészen 1920-ig nem találkozhattak újra. A háború évei alatt azonban aktív maradt a szervezet, a tagok elsősorban levelezés, hírlevelek, és — az adódó alkalmi lehetőségek szerint — személyes találkozások útján tartották a kapcsolatot. A békés rendezés, és a háború okozta károk enyhítésének kérdése mellett komoly erőfeszítéseket tettek a hátszágban élő nők életkörülményeinek javítására. Támogatták a hadi özvegyeket, az árvákat, a háború után pedig segítették a frontról és hadifogságból hazatérő katonákat.

Az 1915-ben rendezett hágai konferencia szervezőinek egyike Aletta Jacobs volt a Holland Női Választójogi Szövetség elnöke, az első diplomás holland orvosnő volt. 1906 óta — amikor előadást tartott Budapesten — jó kapcsolatot ápolt a magyarországi feministákkal.

A Nők Nemzetközi Állandó Béke Bizottságában szintén voltak magyar tagok. Jane Addams elnök mellett Schwimmer Rózsa és Aletta Jacobs töltötték be az alelnöki tisztségeket. A Magyar Nők Állandó Béke Bizottságát a Feministák Egyesülete alapította a nemzetközi szervezet magyarországi tagozataként. Az alapító tagok között szerepelt Schwimmer Rózsa és Glücklich Vilma, több más ismert feminista személyiség mellett, mint Groák Ödönné, Perczelné Kozma Flóra és Teleki Sándorné. A nemzetközi alapelvekhez hasonlóan ők is azt vallották, hogy a nemzetközi konfliktusokat erőszakmentesen kell rendezni, és hogy a nők választójoga a béke megőrzésének szükséges előfeltétele. Ez a meggyőződés tükröződik Schwimmer Rózsa egy korabeli beszédében: „Beszéljen a szívünk! Túlságosan hosszú ideig uralkodott a férfiak esze — és íme hova jutottunk. legalább most kérem önöket hadd beszéljen eszükön keresztül a szívük” (Schwimmer 1915).

A magyar feministák széles nemzetközi kapcsolatrendszerrel bírtak. Kapcsolataik fennmaradtak a háború alatt az antant országait is beleértve. A francia szüfrazsettek levele a budapesti feministákhoz jól példázza azt az erőfeszítést, amelyet a nőszervezetek tettek annak érdekében, hogy túllépjék a korlátokat, amelyek az országok ellenséges mivoltából eredtek: „Teljesítsük népeink iránti kötelezettségeinket, de ne legyünk egymással ellenségesek.

Igyekezzünk másokkal méltányosak lenni. A nők szerepe most, hogy igazságos bírák legyenek.”¹⁰ A Nemzetközi Szüfrazsett Szövetség hivatalos lapja, a *Just Suffragist* szerkesztője szintén szolidaritását fejezte ki, amikor londoni irodájából az alábbiakat írta: „Örülök, hogy újra hallok a tevékenységeikről.” Hozzátette, milyen kellemes emlékeket őriz az IWSA 1913-as, Budapesten tartott kongresszusáról, és bár hadban álló országokat képviselnek, nem érez ellenségesen a magyarok iránt.¹¹

A magyar feminista mozgalom vezető alakjai, Glücklich Vilma — a Feministák Egyesületének alapító tagja és elnöke, ismert béke aktivista volt korai haláláig, 1920-ig — valamint Schwimmer Rózsa kulcsszerepet játszottak a nemzetközi szálak életben tartásában. Schwimmer Rózsa a magyar feminizmus meghatározó személyisége volt, és 1914-re már több évtizedes, a társadalmi igazságosságért kifejtett munkásság állt mögötte. Már gyermekként a családban szívta magába a radikális és progresszív nézeteket — anyai nagybátyja, a *Pester Lloyd*¹² tudósítójaként pacifizmusról, feminizmusról és társadalmi kérdésekről szóló könyvekkel látta el, (Zsuppán 8) később pedig tudatosan tájékozódott nemzetközi nőmozgalmak tevékenységeiről, „számos különféle irányzatú, külföldi publikációs fórummal vette fel a kapcsolatot, kéziratokat küldött, és információkat kért” (Zimmermann 69). Több szervezet alapításában is közrejátszott. Számos ország progresszív mozgalmának neves képviselőjével állt levelezésben, köztük volt Aletta Jacobs, Augusta Rosenberg, Charlotte Perkins Gilman, Jane Addams és Carrie Chapman Catt.

Schwimmer gondolkodására nagy hatással volt az osztrák radikális pacifista, Bertha von Stüttner, aki nőként elsőként nyerte el a Nobel béke díjat. Budapesti előadása során 1906-ban valószínűleg személyesen is találkozhattak. Schwimmer egy írásában a „legkiemelkedőbb teljesítményt létrehozó” nők között említi Bertha von Stüttner, aki „az emberiség boldogulásán” munkálkodik (Schwimmer 1914a, 30). Schwimmer Rózsa radikális pacifizmusának egyik első megnyilvánulása a háború kitörésének megakadályozása ügyében indított akciósorozat volt. 1914-ben őt jelölték ki az IWSA londoni irodája sajtófelelősének, és ebben a minőségében több békeakcióhoz is csatlakozott. Lloyd George a memoirjában megemlíti a következő esetet: 1914-ben a Downing street-en egy nyilvános gyűlésen felszólalt egy magyar nő, felhívva a figyelmet a közelgő háborús fenyegetésre. Ebben az időszakban a Nemzetközi Szüfrazsett Szövetség felhívást intézett államférfiakhoz, hogy békítőleg járjanak közbe, és minden erejükkel legyenek a béke megőrzésén (Zsuppán 20). A londoni iroda sajtófelelőseként

¹⁰ A levelet közölte *A Nő* c. folyóirat. 1915: 26.

¹¹ *A Nő*, 1915: 26.

¹² Német nyelvű, Pesten megjelenő szabadelvű napilap. 1854-ben alapították. Az első világháború előtt [Bertha von Stüttner](#) osztrák [Nobel-békédíjas](#) író írásait is közölték.

Schwimmer Rózsa szervezte az első Európából induló békemissziót Wilson elnökhöz az Egyesült Államokba. Schwimmer 1914 szeptemberében személyesen is részt vett ebben a misszióban a delegáció tagjaként. Még ugyanebben az évben a londoni IWSA iroda felhívást intézett a háborús konfliktusban érdekelt felek nagyköveteinek, hogy kerüljék el a vérontást, és a nemzetek közötti konfliktust békés úton rendezzék.¹³ Míg Schwimmer Angliában volt, tanúja lehetett annak, hogy a brit nőmozgalom a háború hírére kettészakadt: patrióta és pacifista oldalakra.

Schwimmer Rózsa a kezdetektől fogva ellenezte a háborút. Röviddel a háború kitörése után Carrie Chapman Catt-tel az Egyesült Államokba utazott, ahol fáradhatatlanul dolgozott Wilson elnök békéltető tervein. 1915 januárjában az Egyesült Államokban több pacifistával együtt megalakították a Nők Békepártját (Women's Peace Party). Schwimmer Rózsa a szervezet külügyi titkára lett, az elnökké Jane Addams-t, tiszteletbeli elnökké pedig Carrie Chapman Catt-et választották. Ezt követően Schwimmer Rózsa Nebraska államban előadásokat tartott, majd a Kongresszusban részt vett a női választójogról szóló meghallgatásokon. 1915-ben felkereste az automobil gyáros Henry Fordot¹⁴ a Béke Hajó nevű kezdeményezés tervével. A szociálpolitikai intézkedéseiről is jól ismert milliomos gyáros mindenben támogatta Schwimmer Rózsa elképzeléseit. Így, még abban az évben, december 4.-én az Oscar II nevű óceánjáró kifutott a New York-i kikötőből (Csizmadia 2015). A hajón utazó békedelgáció küldöttei a tervek szerint arra tettek volna kísérletet, hogy összehozzák az európai semleges álláspontot képviselő gondolkodókat és béketárgyalásokat kezdeményezzenek Wilson elnök elvei alapján. (Zsuppán 20). A kezdeményezés résztvevői ugyan nem osztottak minden részletkérdésben azonos véleményt, az út eredményeképpen Stockholmban mégis létre jött az ún. „semleges államok konferenciája”. Az utat követően Schwimmer Rózsa később, még ugyanebben az évben egy rövid látogatás erejéig visszatért Magyarországra. Előadásokat tartott és kampányolt a béke érdekében. Háború alatti tevékenységei és írásai kapcsán Schwimmer Rózsa mind a nemzetközi, mind a hazai békemozgalom kulcsszereplőjévé vált.

Magyar feministák tevékenysége és publikációi a háború alatt

A hazai feministák a béke érdekében tett erőfeszítések, a hadiözvegyek és árvák megsegítése mellett elsősorban a szociális rászorultság elve alapján a nők

¹³ A felhívás szövegét ld. *ANő*. 1914b, 305.

¹⁴ Henry Ford pacifista, háborúellenes fellépésére utal, hogy az I. világháború idején nem vállalt hadiszállítást, és katonai célokra nem készített autókat (Csizmadia 2015).

munkavállalását és a nők szakképzésének bővítését támogatták. Emellett folytatták politikai munkájukat a nők egyenjogúsításáért.

Magyarországban a többi háborút viselő országhoz hasonlóan az I. világháború jelentős változásokat hozott a nők munkavállalásának terén. A férfiak besorozása miatt többféle munkakörben is munkaerőhiány lépett fel, így szükség lett arra, hogy ezeket az állásokat nők töltsék be. A Feministák Egyesülete került ezzel kapcsolatban az ideológikus megközelítést, álláspontjuk szerint a szükséghelyzetekre kellett megoldást keresni. Így ebben az esetben a nők munkavállalása nem értelmezhető feltétlenül a női emancipáció diadalának. A hátszágban tevékenykedő feministák tehát egyrészt arra törekedtek, hogy támogassák a rászoruló nők munkavállalását és ugyanakkor tovább lobbizzanak a női szakképzési lehetőségek bővítésért.

1916-ban Budapesten konferenciát szerveztek, amelyre szakközépiskolák igazgatóit hívták el és a lányok felvételét sürgették ezekbe az iskolákba. Bár a hatóságok betiltották a konferenciát, a tervezett előadások szövegét kiadták egy füzetkében. Ebben nyomon követhető egyfajta attitűdváltás, nyitás a tekintetben, hogy kezdték elfogadnia a nőket azokban a szakmákban, amelyekre korábban alkalmatlannak találták őket, mint például fotográfus, bolti eladó, kalauz, kalapkészítő, cukrász és felszolgáló.

A Feministák Egyesülete Munkaközvetítő irodát hozott létre, amelynek tevékenységéről folyamatosan beszámoltak a lapjukban, így 1914-ben már kiközvetítettek többek között nevelőnői, tanítónői, újságárúsnői, ápolónői, elárúsítói, építőmunkás, földmunkás, gyári munkás, háztartási alkalmazott, napszámos, szállodai és fürdőalkalmazott valamint kannamosói állásokat. Más szervezetekkel és a helyi hatóságokkal együttműködve nyomon követték a megüresedő álláslehetőségeket, és támogatták a nőket, hogy megfelelően fizetett és megfelelő szakmai végzettséget igénylő munkát találjanak. Beszámolnak egy szélesebb társadalmi összefogásról is: „kedvezőbb gazdasági helyzetben levő asszonyok..., eddig mozgalmunktól teljesen távol álló, sőt avval szemben azelőtt ellenséges magatartást tanúsító nők is — felajánlották segítségüket.”¹⁵ A munkaközvetítő hatékonyságát mutatja, hogy 1914 októberére már több ezer állást közvetítettek ki. A feministák megfogalmazása szerint azzal, hogy a hadba vonult férfiak családját támogatják segítenek „begyógyítani a háború okozta sebeket.”¹⁶

Mindemellett műhelyeket, varrodát, továbbá nappali foglalkoztatót működtettek és napközi otthonokat tartottak fenn iskolás korú gyerekeknek, akiknek az édesanyja dolgozott. Megszervezték a kézműipar jelleggel előállított termékek alternatív terjesztését, ugyanis, a kiskereskedelem kizárásával közvetlenül a megrendelőnek szállították. Így tisztességesbb

¹⁵ *A Nő*, 1914 augusztus, 301.

¹⁶ *A Nő*, 1914 október, 330.

darabbért tudtak fizetni alkalmazottaiknak, ugyanakkor az áraikat alacsonyan tudták tartani. Többször hangsúlyozták, hogy arra törekednek, ne legyen kizsákmányolás a műhelyeikben.¹⁷ Az Állami Munkaügyi Hivatal ebben az időszakban hivatalos partnernek tekintette az Egyesületet, amely felelős volt a nők foglalkoztatásának kérdéséért.¹⁸ Érzékelhető tehát, hogy a szervezet egyfajta egyensúly létrehozására törekedett a hivatalos működés és a radikális pacifista hang terjesztése között.

A Nőtisztviselők Országos Egyesülete statisztikát vezetett ebben az időszakban a munkerőt indokolatlanul elbocsájtó cégekről, amelyet nyilvánosságra hoztak és a hatóságoknak is bejelentettek. Figyelemmel kísérték a munkafeltételek betartását és a munkavállalók érdekvédelmének alakulását.¹⁹ A munkavállaló nők és a hadi özvegyek támogatására a Feministák Egyesülete létrehozta az Anya és Gyermekvédelmi Bizottságot.

A szociális munka és a békekampány mellett a feministák Magyarországon továbbra is hangsúlyozták a nők politikai jogainak fontosságát. Politikailag továbbra is semleges álláspontra helyezkedtek: politikai pártok programjaitól függetlenül hirdették az egyetemes humanizmus elvét, és céljuk az egész társadalom jobb létének elérése volt. Ugyanakkor egyértelműen kiálltak bizonyos politikai értékek, például a demokrácia mellett, amelyet a nők felszabadításával véltek megvalósíthatónak. A nők szavazati jogának kérdése új kontextust nyert a háború alatt. A nők szavazati jogáról úgy vélték, hogy képes lehet csökkenteni a militarizmust, és befolyással lehet a kormányokra, hogy szüntessék be a háborút, és elkerüljék a nemzetközi konfliktusok erőszakos megoldásait.²⁰ Bár volt néhány országgyűlési képviselő, aki egyetértett ezzel az állásponttal, a nők szavazati jogáról szóló betérjesztést mégis elutasították.

A feministákat támogató parlamenten kívüli erők közül meg kell említeni a budapesti Galilei Kört, amely szintén pacifista akciókat kezdeményezett a háború alatt. A csoport elsősorban értelmiségiekből és egyetemistákból állt. 1916-ban a Galilei csoport más nőszervezetekkel együttműködve fejtett ki tevékenységet a béke érdekében. 1917-re radikálisabb hangot szólaltattak meg. Anti-militarista nézeteik radikális forradalmi nézetekkel párosultak. 1918-ban a csoport több nőtagját letartóztatták, egy anti-militarista kampányban való részvételért, és a csoportot betiltották (Nagyné Szegvári 78).

A Nő című feminista folyóirat kiadását elsősorban az előfizetők tették lehetővé. Az Egyesületnek meg kellett találnia a helyes egyensúlyt a saját

¹⁷ *A Nő*, 1914 október, 330.

¹⁸ *A Nő*, 1914 augusztus, 301-302.

¹⁹ *A Nő* minden egyes számában közölték a releváns információkat.

²⁰ *A Nő*, 1916, január: 15.

pacifista radikalizmusuk publikálása és a hatóságok által való elfogadottság között. Korábban a főváros számos kezdeményezésüket támogatta, köztük az 1913-as Nemzetközi Választójogi Kongresszus megszervezését és lebonyolítását (Acsády 1999, 303). Folyóiratuk megjelentetését valószínűleg jelentős szociális tevékenységük miatt nézték el a hatóságok. 1916-ra, mikorra a politikai légkör egyre kevésbé lett toleráns a folyóiratot folyamatosan cenzúrázták, és egyre több cikk megjelentetését tették lehetetlenné. A megjelenő publikációkban üres oldalak és hasábok jelölték a cenzúrázott írások helyét.

A *Nő* című folyóirat pacifista írásainak szellemisége

A *Nő* kezdettől fogva többféle nézőpontot is közölt a háborúval kapcsolatban, bár a lap szerkesztőinek saját álláspontja mindvégig explicit maradt.

Ez röviden a következő volt:

1. A háború nem szükségszerű (egyes korabeli teológiai és materialista érvek a háborút igazoltnak vélték, akár, mint Isten akaratának, vagy a természet törvényeinek érvényesülését).
2. A nemzetek között gazdasági, területi és egyéb konfliktusokat békés úton kell megoldani.
3. A demokratikus rendszerek hivatottak arra, hogy az autoritarianizmust és militarizmust megfékezzék és megakadályozzák a háborúkat.
4. A feminizmust magától értetődően pacifistának tekintették, amely a nemzetek közti kooperációt és a konfliktusok békés megoldásának szükségességét vallja.

A lap értelmezésében a háború a nyílt férfierőszak manifesztációja. A szerkesztők szerint a militarizmus a maskulin identitást táplálja, amely a férfiak jelentőségét hivatott hangsúlyozni. A csatatér maga a férfi felsőbbrendűség lázalom-szerű megvalósulása.²¹ Vannak olyan államok, mint például Norvégia, ahol a férfiak partnerként tekintenek a nőkre a politikában, (hiszen Norvégiában akkor már rendelkeztek a nők választójoggal) és ez a tény közrejátszik abban, hogy elkerüljék a hadbalépést (Szegevári 2, 3). Egy férfiszerző álláspontja szerint pedig, ha a férfiak többre értékelnék saját életüket, nem vállalkoznának arra, hogy harcoljanak (Arnold 203).

Azok a férfiak tehát, akik nem értettek egyet a háború patriarchális igazolásával, elvileg azon a pacifista oldalon álltak, mint a nők, akiket a

²¹ *A Nő*, 1914b szeptember, 305.

feministák hajlamosak voltak egységesnek tekinteni ebben a kérdésben. A lap azt sugallta, hogy a háború minden nő érdekét egyformán sérti. Az Egyesület által kialakított feminista álláspont magától értetődően volt pacifista is egyben: nem támogatták a nők részvételét semmilyen, katonai szolgálatban. Határozottan szembenálltak azzal a nézettel, hogy a nők mozgósítása háborús konfliktusok esetén része lenne az emancipációs folyamatnak. Az I. világháború idején a magyar hadseregben korlátozott lehetősége volt a női részvételnek. Bevonulhattak, mint fronton szolgáló orvosok, de a harcokban résztvevő katonákként nem. Ez sok tekintetben megfelelt a korabeli gyakorlatnak Európa-szerte. Egyedül a forradalom utáni Oroszország tette lehetővé hivatalosan a nők számára a fegyveres harcokban való részvételt, és sok nő ténylegesen szolgált veszélyes helyzetekben a fronton (Shnyrova 160).

A *Nő* feminista munkatársainak szellemiségétől idegen volt a gondolat, hogy a nők bevonuljanak. A nők antimilitarizmusát — esszencialista és maternalista elemeket is tartalmazó kiindulópontból — természetesnek és magától értetődőnek tartották. Úgy vélték katonai szolgálatra csak az a nő vállalkozik, akiben nincs feminista tudatosság vagy túl impulzív alkat.

Perczelné Kozma Flóra, a feministák köréhez tartozó unitárius lelkész nő egy 1915 áprilisában publikált írásában jól összegezte az Egyesület értékrendjét és mindazokat a pontokat, amelyeket a háború idején többen is felvetettek és támogattak. Felhívta a figyelmet többek között az értelmiségiek felelősségére. Fontosnak tartotta, hogy az értelmiségiek támogassák a háború ellenes mozgalmakat, hiszen a nemzetek közötti fegyveres konfliktusok a kultúrák vívmányait és az emberi értékeket rombolják le. Úgy vélte, hogy manipuláció áldozatai mindazok, akik örülni tudnak az ellenség veszteségeinek. Írásában hangsúlyozta, hogy Magyarországnak nem volt más választása, mint az, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia részeként részt vegyen a háborúban. Ugyanakkor szemben a korabeli propagandával úgy vélte Magyarország érdekeit nem szolgálhatja a háború. Az állampolgároktól elvárták, hogy hőiesen áldozzák életüket, és büszkén gyászolják halottaikat, hiszen azok a nemzetért haltak meg. Ugyanakkor Perczelné szerint az erőszakos halál nem erény. Tiltakozott az ellen a közkeletű nézet ellen is, hogy a túlnépesedés kompenzációja lenne a háború. Az akkoriban úttörőnek számító születésszabályozás mellett kiállva érvel úgy, hogy túlnépesedés megelőzésére inkább tervezni kellene a születendő gyerekek számát. (Perczelné 15). Álláspontjára feltehetőleg hatott Charlotte Perkins Gilman előadása, amely 1913-ban hangzott el a Budapesten megrendezett IWSA kongresszuson, ahol így fogalmazott:

a túlnépesedés szokta előidézni a háborút és belső ellenségeskedést; miért kell egymást ölniük az embereknek? Sokkal helyesebb, ha túlszaporodás

esetén — nem léhaságból, de lelkiismeretességéből — korlátozzuk a szülések számát.²²

„Pacifizmus és feminizmus” című cikkében Giesswien Sándor, parlamenti képviselő, és egyben a magyarországi Békeliiga elnöke John Ruskinra hivatkozva fejtette ki, hogy bár ez a két fogalom utópikusnak tűnhet, meg kellene jelenjenek a reálpolitikában a társadalmi igazságtalanság elleni szociális reformokban (Giesswien 1914, 198). Továbbá úgy érvelt, hogy míg a múltban lehettek igazságos háborúk, a modern korban már nem. Az egyes társadalmaknak tehát más módokat kell találni a konfliktusok rendezésére. A háborút gazdaságilag ráfizetésesnek vélte, elsősorban a hadikiadások és a fegyverkezési verseny miatt. Ezek a jelentős kiadások újabb társadalmi egyenlőtlenségekhez vezethetnek. A nőmozgalmaknak Giesswein szerint tehát jó okuk van tiltakozni a háború ellen.

A Nő című lap rendszeresen számolt be nemzetközi pacifista megmozdulásokról, és közölte külföldi szerzők írásait is. Rögtön az első számban, 1914-ben jelent meg Ellen Key világbékéről szóló cikkének („Le problème de la paix”) fordítása. A szerző a nőket arra tartotta hivatottnak, hogy tegyenek a békéért, például azzal, ahogy gyermekeiket nevelik. Kiemelte a szavazati jog jelentőségét is, amely lehetővé tenné a nők számára a politikai döntésekben való részvételt.

Charlotte Perkins Gilman magyarul „Elmélkedés a háborúról” címmel megjelent, 1915 januárjában publikált cikkében értelmetlenségnek nevezte a háborút. Gilman szerint a háborúkat azért vívják, mert egyes nemzeteket érdek sérelem ér, vagy azért mert új területek meghódításával kívánnak gyarapodni. Visszautasította azt a nézetet, hogy a háború természetes lenne, és úgy tartotta, hogy a civilizált világban nem lenne szükségszerű.

A Feministák Egyesülete saját szerepét egyfajta őrangyal szerepében látta, amely megmenteni hivatott az emberiséget a fájdalomtól és a haláltól. Mivel a háború társadalmi, kulturális és morális romláshoz vezet minden társadalomban, a győztes kilététől függetlenül az egész emberiség vesztes. A feministák lapjukban anyai aggodásukat fejezték ki a fiatal hadbavonult férfiakért, és szolidaritásukat minden szenvedővel, akár a fronton, akár a hátszágban.

A magyarországi feministák politikai beszédmódja — hasonlóan a Nemzetközi Szüfrazsett Szövetséghez — egyaránt tartalmazott modernista és tradicionális elemeket. Az IWSA petíciójának szövege jól példázza ezt a kettősséget:²³

²² Charlotte Perkins-Gilman előadásai: „Egy új világ új anyái.” *Nő és a társadalom*. 1913. július-augusztus VII. évf., 7-8. szám, 131.

²³ A petíció szövegét *A Nő* 1914 szeptemberi különszámában közzé tették.

mint az emberi faj anyái nem maradhatunk az események tétlen nézői. Felhívjuk valamennyi ország kormányait, hogy előzzék meg ezt a szörnyű szerencsétlenséget. [...] Mi asszonyok mindazt, amit értékesnek tartunk és legtöbbre becsülünk, családot, baráti kört, otthont veszélyeztetve látjuk. Ne fuljon vérbe a civilizált világ nagyobbik fele. (*A Nő* 1/17:1)

A felhívást 26 ország aktivistái írták alá, és benyújtották kormányaiknak.

A lap erkölcsi kötelességének érezte, hogy a gyengék és kiszolgáltatottak védelmére keljen, és támogassa azokat, akik segítséget szenvednek. Mindez megjelent az Egyesület szociális és jótékonyági tevékenységében, továbbá az elnyomott nemzetekkel való szolidaritás formájában is, amit jól mutat Schwimmer Rózsa írása abból az alkalomból, hogy Oroszország Finnország anektálására készült (Schwimmer 1914, 110).

A Nő ugyanakkor határozott anti-sovinizta nézeteket vallott. A szerzők rámutattak, hogy a nemzetek között ellenségeskedés fenntartása és szítása a hatalmon lévők érdeke, és a háborús propaganda része. Még akkor is, ha a társadalom nagy része nem érez ellenséges érzést más népekkel szemben, a hivatalos sajtó előszeretettel gerjeszti a gyűlölködés hangulát, hogy igazolják a háborút.²⁴ A következő generációk jobb élete csak akkor lehetséges, ha már nem fenyegeti őket „revans-sovinizmus”, vagyis faji, etnikai vagy vallásos különbségek miatt érzett gyűlölet. Az Egyesület javaslata a háború végén megfogalmazódó béketárgyalásokhoz szintén tartalmazta az anti-sovinizmus gondolatát. Álláspontjuk kialakításakor ezt az elvet igyekeztek összeegyeztetni Magyarország saját érdekeivel. Ezzel meg kívánták előzni a nemzetek közötti újabb ellenségeskedés kialakulását. Úgy vélték, a nemzetek érdekeit könnyen kijátszhatják egymás ellen azok a hatalmak, amelyek a fennálló, helyi konfliktusokról nem vesznek tudomást. 1918-as, a wilsoni béketervekhez kapcsolódó felhívásukban arra szólították fel a nőket, hogy emeljék fel szavukat a lehető legjobb megoldás megtalálása érdekében, amely a szomszédos népek közötti megbékélést szolgálná.²⁵

Összegzés

A hazai feminizmus 1914-1919 között a hazafias sajtó hangjától eltérő módon viszonyult a háború kérdéséhez, ugyanakkor aktívan támogatta mindazokat, akiket háborús veszteség ért. A társadalom legvédtelenebb csoportjai, köztük a nők és a gyerekek számára többféle gyakorlati segítséget nyújtottak. A magyar feministák, többek között Schwimmer Rózsa és Glücklich Vilma

²⁴ *A Nő* 1915 január 5.

²⁵ *A Nő* 1918, címlap.

fáradhatatlanul tevékenykedtek a nemzetközi békemozgalmában is. Igyekeztek tovább erősíteni a már meglévő kapcsolatokat a Nemzetközi Szüfrazsett Szövetségen keresztül, és nyitott kommunikációt fenntartani azokkal a tagországokkal, akik a háború következtében a hivatalos politika szempontja szerint ellenséges oldalon álltak. Pacifista ideáljait fenntartó társaikkal együtt a magyar feministák úgy vélték, hogy a nők természetüknél fogva pacifisták, és amennyiben a szavazati jog lehetővé tenné, hogy nagyobb hatással legyenek a politikai döntésekre, a társadalmat békésebb értékek és nagyobb társadalmi igazságosság felé vezérelnék. Ezért a Feministák Egyesülete ebben az időszakban is folytatta a nők teljes és általános választójoga melletti agitációját. A választójog kérdése az I. világháború után is égetően fontos maradt, hiszen az 1918-ban elnyert jogokat az 1920-as évek rendeletei többször is korlátozták.

Az IWSA 1915-ben, Hágában megrendezett konferenciája, és az ott 26 ország delegációi által aláírt petíció példázza más nagyobb szabású rendezvénytől együtt a feministák elszántságát, hogy egy világméretű összefogás keretében összehozzák a politikailag aktív nőket, hogy véget vethessenek a háborúnak. A hági határozat kimondta, hogy a béke fenntarthatósága érdekében és a jövőbeni háborúk megakadályozása végett a háború ne lehessen többé nemzetközi konfliktusok megoldásának módja. 1917-ben, a nők második nagy nemzetközi békekonferenciáján, a WILPF megalakulásakor Zürichben a résztvevők kiálltak annak jelentősége mellett, hogy a békés rendezés alapjait képező tárgyalásokon nők is részt vehessenek. A béketárgyalások menetére azonban a nő delegációk már nem tudtak kellő nyomást gyakorolni. Az ezt követő években a nemzetközi feminista szervezetek megfogalmazták kritikájukat a békekötésekkel szemben, amelyet újabb konfliktusok kiváltójának tartottak. A háborút követő időszakban a pacifista feministák kezdeményezései a népek közötti békés rendezés, megértés, tolerancia megerősítésének lehetőségeire irányultak, így interetnikai képzéseket szerveztek, keresték az arbitráció és együttműködés lehetséges terepeit. Mindezek a törekvések a Népszövetség megalapításakor is megjelennek, és a nők háborúellenes hangja visszetükröződik későbbi ENSZ határozatokban is.²⁶

²⁶ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa (UNSCR) által 2000-ben elfogadott 1325. számú határozat, amely többek között tartalmazza a nemek egyenlőségének kérdését fegyveres konfliktusokban, továbbá a nők részvételének fontosságát béketárgyalásokon és békéltető folyamatokban.

Felhasznált irodalom

- Acsády, Judit. 1999. „A magyarországi feminizmus a századelőn.” In Püski Levente, Timár Lajos, Valuch Tibor (szerk) *Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben*, 1. kötet. Debrecen: KLTE Történelmi Intézet Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszéke (Jelenkortörténeti Műhely; 2.), 295-311.
- Acsády, Judit. 2007. „In a Different Voice: Responses of Hungarian Feminism to the First World War.” In Allison Fell S. & Ingrid Sharp (eds) *The Women's Movement in Wartime. International Perspectives, 1914-19*. . New York: Palgrave, 105-124.
- Acsády, Judit. 2011. „Diverse Constructions: Feminist and Conservative Women's Movements and Their Contribution to the Reconstruction of Gender Relations in Hungary After the First World War.” In Ingrid Sharp & Matthew Stibbe (eds) *Aftermaths of War: Women's Movements and Female Activists, 1918-1923*. Leiden: Brill Academic Publishers, 309-333.
- Arnold, Daniel. 1914. „Az emberélet értéke és a nő értéke”. *A Nő* 1/10: 200-202.
- Csizmadia, Edit. 2015. „Ki a lövészárkokból karácsonyra! A Ford békehajó legendája.” *Vasváry Collection Newsletter* 15/1:53. http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/vasvaryl/newsletter/15jun/bekehajo.html
- Dienes, Valéria. 1915. „Béke-akció”. *A Nő* 2/3: 38-40.
- Dr. Farkas, Márton, szerk. 1977. *Az első világháború és a forradalmak képei*. Budapest: Európa Kiadó.
- Fell, S. Alison & Sharp, Ingrid (eds) 2007. *The Women's Movement in Wartime. International Perspectives, 1914-19*. New York: Palgrave.
- Galántai, Sándor. 2001. *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Korona.
- Giesswien, Sándor. 1914. „Pacifizmus és feminizmus”. *A Nő* 1/10, 198.
- Gilman, C. Perkins. 1915. „Elmélkedés a háborúról”. *A Nő* 2/1: 8-11.
- Horváth, Ágnes. 1989. „A nők első politikai mozgalma a XX. század elején”. *Tanárképző Főiskola: tudományos közleményei* 19/1: 147-161.
- Horváth, Ágnes. 1995. „Nők és a politika a század első évtizedeiben.” In Valuch Tibor (szerk) *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest: Osiris (1956-os Intézet), 370-388.

- Kérchy, Anna. 2015. „Hebrencs kisleányból kötelességtudó honleány.Nôképváltozások a Magyar Lányok hetilap első világháború alatti lapszámaiban.” *Médiakutató* 16 (2), 81-95. http://www.mediakutato.hu/cikk/2015_02_nyar/08_magyar_lanyok.pdf
- Kereszty, Orsolya. 2005. „Bédy-Schwimmer Rózsa a *Nő és a társadalom* szerkesztője”. In Palasik Mária, Sípos Balázs (szerk) *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest: Napvilág, 86-95.
- Key, Ellen. 1914. „A békéről”. *A Nő* 1/10: 203.
- Kornis, Gyula. 1927. *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*. Budapest: Kir. M. Egyetemi Nyomda.
- Kuhlman, Erika. 2007. „The 'Women's International League for Peace and Freedom' and the Reconciliation after the Great War.” In Allison Fell S. & Ingrid Sharp (eds) *The Women's Movement in Wartime. International Perspectives, 1914-19*. New York: Palgrave, 227-244.
- Mérei, Gyula. 1947. *Polgári radikalizmus Magyarországon 1900-1914*. Budapest: Karpinszky Aladár Könyvnyomda.
- Nagyné Szegvári, Katalin. 1981. *Út a nők egyenjogúságához*. Budapest: MNOT Kossuth Kiadó.
- Nevelő, Irén. 1980. *A háború és a magyar munkásság 1914-1917*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Papp, Claudia. 2002. *Die Kraft der weiblichen Seele: Feminismus in Ungarn 1918-1924*. Munster: LIT Verlag.
- Perczelné Kozma, Flóra. 1915. „A jövő legfontosabb feladata.” *A Nő* 2/4: 50-51.
- Pető Andrea. 1997. „'Minden tekintetben derék nok.' A nők politikai szerepei és nőegyletek Magyarországon a két világháború között.” In Nagy Beáta, S. Sárdi Margit (szerk.) *Szerep és alkotás: Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*. Debrecen: Csokonai, 268–279.
- Pető, Andrea, és Szapor Judit. 2004. „A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra 1848-1990: Az 'állam érdekében adományozott jog' feminista megközelítésben.” In Sajó András (szerk) *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban*. Budapest: Áron Kiadó, 136-175.

- Rákóczy, Rozália. 1978. „Katonai sajtó: Adalékok a Tanácsköztársaság katonai sajtójához”. Disszertáció. Budapest: ELTE.
- Rónai, Zoltán. 1916. „Pacifizmus és a nők felszabadítása”. *A Nő* 3/1: 2-3
- Sharp, Ingrid. 2007. „Blaming the Women: Women’s ‘Responsibility’ for the First World War.” In Allison Fell S. & Ingrid Sharp (eds) *The Women’s Movement in Wartime. International Perspectives, 1914-19*. New York: Palgrave, 67-88.
- Sharp, Ingrid, 2013. „Feminist peace activism 1915 and 2010: Are we nearly there yet?” *Peace & Change* 38 (2): 155-174.
- Schwimmer, Rózsa. 1914. „A nő tőkéje”. *A Nő* 1/1: 30.
- Schwimmer, Rózsa. 1914. „A békemozgalom kötelességei”. *A Nő* 1/6: 110.
- Schwimmer, Rózsa. 1915. „Mit tehetnek a nők az emberiség jövője érdekében?” Előadás, elhangzott Budapesten, 1915 június 17-én. *A Nő* 2/7: 106-107.
- Shearer, Joanna. 2007. „The Creation of an Iconic Defence of Hélène Brion: Pacifists and Feminists in the French Minority Media.” In Allison Fell S. & Ingrid Sharp (eds) *The Women’s Movement in Wartime. International Perspectives, 1914-19*. New York: Palgrave, 88-105.
- Schnyrova, Olga. 2011. „After the vote was won. The fate of the women’s suffrage movement in Russia after the October Revolution: individuals, ideas and deeds.” In Ingrid Sharp & Matthews Stibbe (eds) *Aftermaths of War. Women’s Movements and Female Activists, 1918-1923*. Leiden: Brill Academic Publishers, 159-179.
- Szegvári, Sándorné. 1916. „Háború és a választójog”. *A Nő* 3/1: 2-3.
- Székely, Gábor. 1998. „Békemozgalom az I. Világháborúban.” In Székely Gábor (szerk) *Béke és háború: A nemzetközi békeszervezetek története*. Budapest: Napvilág Kiadó, 57-63.
- Sziji, Jolán, Ravasz István (szerk.) 2000. *Magyarország az első világháborúban*. Budapest: Petit Real.
- Gr. Teleki, Sándorné. 1916. „Mit akarnak?” *A Nő* 3/5: 75.
- Zimmermann, Susan. 1996. „Hogyan lettek feministák?” *Eszmélet* 32: 57-92.
- Zsuppán, F.T. 1989. „The Reception of the Hungarian Feminist Movement 1904-1914”. In Pysent, R. (ed.) *Decadence and Innovation*. London: Weidenfeld Nicolson, 61-65.